

МОДИФІКАЦІЯ ТРАДИЦІЙНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У СІМ'Ї ТА ШЛЮБІ

І. Г. СИДОРЕНКО, кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
E-mail: limans@i.ua

О. І. САУРІНА, старший викладач кафедри культурології
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Анотація. *Стаття присвячена аналізу змін, що супроводжують процес еволюції сімейного життя. Акцентовано увагу на динаміці відходу від традиційних соціальних зв'язків. Виявлено, що сучасні шлюбні та сімейні стосунки засновані на емоційному спілкуванні, "чистих відносинах" (Е. Гідденс).*

Ключові слова: *сім'я, традиційні соціальні зв'язки, сучасна сім'я, емоціне спілкування, ставлення до дітей, емоційна демократія*

Актуальність. У сучасну добу суттєві зрушення відбуваються у переосмисленні себе та у формуванні зв'язків з іншими. Зміни, що зачіпають особисті й емоційні сфери виходять далеко за межі будь-якої конкретної країни. Одні й ті ж питання спостерігаємо майже всюди, вони відрізняються лише ступенем і відповідним культурним контекстом. На думку англійського соціолога Е. Гідденса, серед усіх змін, що відбуваються сьогодні, найважливішими є ті, що відбуваються в нашому особистому житті – емоційному, шлюбному та сімейному. Український вчений Я. Грицак вважає, що сім'я як соціальна одиниця чітко дозволяє розуміти напрям, характер і наслідки змін, які переживало людство за час існування своєї історії [2]. Зміни нерівномірно виявляються у різних країнах і культурах, нерідко наражаючись на опір активних представників суспільства. Так, у багатьох країнах ведуться інтенсивні дискусії про рівність статей, регулювання сексуальності та майбутнє сім'ї. Однак, існує ряд країн, в яких подібні намагання активно пригнічують авторитарні уряди або фундаменталістські групи. У багатьох випадках ці протиріччя є національними чи місцевими. Політики й активісти регулярно посиляються на негаразди сучасного сімейного життя та проголошують повернення до традиційної сім'ї, залишаючи поза увагою той факт, що протягом кількох століть сім'я значно модифікувала.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гідденс Е., виходячи з соціологічних досліджень, аналізує зміни, що відбуваються із сім'єю. Грицак Я. у лекції „Шлюб і сім'я”, прочитаній ним у курсі „Вибрані питання

європейської історії” [2], говорить про сім’ю як про суспільну формацію, яка є показником змін, що відбуваються протягом людської історії. Різницю між традиційною та сучасною родиною професор Я. Грицак вбачає у різних принципах функціонування сім’ї [1, 308].

Одним з перших, хто вказав на появу постмодерної сім’ї у 70-х роках ХХ ст., є Е. Шортер. Він відзначив три важливі характеристики постмодерної сім’ї: підліткову байдужість до сім’ї; нестабільність в житті пар, що супроводжується зростаючим рівнем розлучень; емансипація жінок, яка призвела до знищення поняття нуклеарної сім’ї [5]. Дослідники М. Зейтлін, Р. Мегавангі, Е. Крамер продовжують розробляти тему трансформації сім’ї та розглядають зміни, що відбуваються із сім’єю, в аспекті соціальних перетворень. Вони демонструють подібності та відмінності між постмодерними та досучасними сім’ями.

Моральний сенс змін, що відбуваються у стосунках між чоловіками та жінками, уявлення про норму та патологію, дегуманізацію сексуальних нравів, емансипацію статевих відносин становлять науковий інтерес І. Кона. Доробок І. Ігнатенко репрезентує блок жіночої історії в межах етнології. Вчена представляє результати досліджень уявлень про жіночу тілесність, які існували в українській традиції. Вона аналізує міфи, стереотипи, утиски, з якими стикалися жінки у традиційному суспільстві. Питання почуття любові у традиційній сім’ї стало предметом вивчення багатьох дослідників. Левін Е. зосередила увагу на емоційному зв’язку між подружжям. Вона акцентувала на сексуальності у межах православної традиції. Ар’ес Ф. піднімає питання почуттів батьків до дітей, дитинства загалом у контексті історичного розвитку сім’ї. Дослідник робить висновок, що принаймні до XVI ст. такого поняття, як дитинство, не існувало; життя дитини нічим не відрізнялося від життя дорослої людини. Погляди Ф. Ар’еса щодо батьківських почуттів у традиційному суспільстві розвиває Е. Шортер. В основі традиційного шлюбу лежали не особисті симпатії майбутнього подружжя, а економічний розрахунок, відповідно до цього основною функцією сім’ї була репродуктивна. Більша кількість дітей гарантувала більшу кількість робочих рук; діти також були запорукою благополуччя батьків у старості. Як загальноприйнята норма концепція романтичної любові, на думку Е. Шортера, з’являється лише у ХІХ ст. Це був час, коли молоді люди, всупереч батьківській волі, почали обирати собі дружин по любові.

Мета роботи полягає у розгляді еволюції соціальних зв’язків у сім’ї та шлюбі.

Результати дослідження та їх обговорення. Гідденс Е. у розгорнутій статті “Сім’я” (“Family”) [4] зазначає, що поняття “традиційна сім’я” є багатоаспектним і сьогодні важко охопити всі його категорії. Воно включає багато різних типів сім’ї та родинних систем у різних суспільствах і культурах. Китайська форма сім’ї, наприклад, завжди відрізнялася від сімейних форм на Заході. Такі форми шлюбу, як в Китаї або Індії, ніколи не були поширеними в більшості європейських країн, Проте, деякі особливості сім’ї притаманні більшою або меншою мірою всім минулим культурам.

Традиційна сім'я була, перш за все, економічною одиницею. У сільськогосподарському виробництві зазвичай бере участь вся сімейна група, в той час як серед дворян та аристократії передача майна була головною основою шлюбу. У середньовічній Європі шлюб не укладався на підставі любові; не була сім'я й місцем, де пристрастні почуття повинні були процвітати. У традиційному суспільстві, пише Я. Грицак, шлюб був інструментом щоденного виживання. Тому він будувався на основі не почуття, а внутрішньої сімейної солідарності. Кожен член сім'ї повинен був надавати допомогу іншим й одержувати її взамін. Дослідник зазначає, що до укладання шлюбу ставилися як до оформлення певного контракту. Вибір майбутнього подружжя залежав від волі їх батьків, а не від самих молодих. Визначальним у прийнятті рішення був родинний достаток сім'ї нареченого чи нареченої [1, 308].

Традиційній сім'ї була притаманна нерівність чоловіків і жінок. У Європі жінки були власністю їхніх чоловіків або батьків – рухомістю, як вони визначалися законом. Прав у традиційній сім'ї не мали не тільки жінки, а також і діти. Ідея закріпити права дітей на рівні законодавства виникла в історичному плані порівняно недавно. У домодерні часи, як і в традиційних культурах сьогодні, дітей не народжували та не виховували ні заради них самих, ні для втіхи батьків. Діти навіть не визнавалися особами.

Батьківські почуття були, але про дітей дбали більше за ті результати, які вони вносили в загальні економічні цілі. Крім того, смертність дітей була надзвичайно високою. У колоніальній Америці майже одне з чотирьох немовлят помирало в перший рік життя. Майже половина не доживала до 10 років.

Для певних лицарських або елітних груп, за незначним винятком, в традиційній сімейній сексуальності завжди домінувало відтворення роду. Це було справою традиції та природи в їх поєднанні. Відсутність ефективної контрацепції означає, що для більшості жінок сексуальність неминуче тісно пов'язана з народженням дитини. У багатьох традиційних культурах, в тому числі в Західній Європі, аж до початку XX століття, жінка могла мати 10 або більше вагітностей протягом життя.

Майже у всіх суспільствах існує подвійний стандарт – різні норми сексуальної поведінки для чоловіків і жінок, які передбачають значно суворіші, аніж чоловічої, обмеження жіночої сексуальності – дошлюбні зв'язки, подружню вірність тощо [3, 66]. Вважається, що подвійні стандарти сприйняття жіночої та чоловічої сексуальності виникли у вікторіанську епоху. Однак, це було центральне місце практично у всіх домодерних суспільствах. Завжди існували дуалістичні уявлення про жіночу сексуальність – поділ на добродішних жінкою та розпусниць. Натомість у багатьох культурах сексуальна розкутість була прийнятною в якості позитивної визначальної риси маскулінності.

За останні кілька десятиліть основні елементи сексуального життя людей на Заході змінилися принципово. Гідденс Е. зауважує, що прив'язаність сексуальності до репродуктивної функції втратила очевидність. Сексуальність вперше виявляється, формується, змінюється. Сексуальність,

яка раніше жорстко визначалася щодо шлюбу та легитимності, сьогодні не має жодного зв'язку з ними. Так, поступове сприйняття гомосексуальності є не тільки даниною ліберальної толерантності. Це є логічним результатом розриву сексуальності з репродукцією [4].

Від 1950-х років сім'я сильно змінилася. У різних суспільствах є свої особливості, але майже скрізь в промислово розвинених країнах спостерігаються одні й ті ж самі тенденції. У даний час лише меншість людей живуть в сім'ях, які можна було б назвати стандартними сім'ями 50-років ХХ ст.: батько й мати живуть разом зі своїми дітьми; мати займається лише домогосподарством, а батько є годувальником. У деяких країнах більше третини дітей народжуються поза шлюбом, в той час як частка людей, що живуть поодинокі, різко зросла, і є всі підстави вважати, що зростатиме ще більше.

У більшості суспільств, до прикладу, у США, шлюб залишається популярним. При цьому США є країною з високими показниками як шлюбів, так і розлучень. У Скандинавії ж великий відсоток пар, що живуть разом, народжують дітей, та не укладають при цьому шлюбів. Крім того, до чверті жінок у віці від 18 до 35 років в США й Європі не планують мати дітей, зазначає Е. Гідденс [4].

У всіх країнах продовжують існувати традиційні форми сім'ї. У США багато людей, зокрема, нещодавні іммігранти, дотримуються традиційних сімейних цінностей. Однак, основні ознаки традиційної сім'ї зазнають змін.

У традиційній сім'ї подружня пара була лише складовою, часто не головною, частиною сімейної системи. Зв'язки з дітьми та іншими родичами мали, як правило, більш важливе значення в повсякденному суспільному житті. Сьогодні пара, в шлюбі або поза шлюбом, є основою сім'ї. Сучасна пара має власну історію розвитку стосунків, заснована на емоційному зв'язку, близькості. Шлюб у минулому ніколи не був заснований на емоційному спілкуванні. Для гарного шлюбу емоційна близькість була важливою, але не являлася його підставою. Гідденс Е. акцентує на емоційності відносин у сучасних сім'ях: в особистому житті визначальними є поняття “зчеплення” та “роз'єднання”, а не “шлюб і сім'я”; важливіше питання не “ви одружені?”, а “наскільки добрими є ваші відносини?”

Ідея відносин також виникла недавно. Близько 30 років тому ще ніхто не говорив про “взаємини”. Шлюб, як і раніше, є нормальним станом для більшості людей, однак, його сенс змінився. Шлюб означає, що пара знаходиться в стабільних відносинах, однак, шлюб більше не є головною визначальною підставою взаємин.

Протягом останніх кількох поколінь докорінно змінилося ставлення до дітей. Рішення мати дитину сильно відрізняється від того, яким воно було раніше. У традиційній сім'ї діти становили економічну вигоду. Сьогодні в західних країнах дитина, навпаки, покладає велике фінансове навантаження на батьків. Народження дитини є усвідомленим рішенням, яке приймають, керуючись психологічними й емоційними потребами. Сучасні суспільства багато уваги приділяють захисту прав дитини: переймаються

через те, як розлучення впливають на дітей, занепокоєні питаннями виховання дітей без батьків тощо.

Сучасні відношення у сім'ї та шлюбі виявляють різку динаміку відходу від традиційних соціальних зв'язків. Гідденс Е. говорить про "чисті відносини" у сучасній сім'ї, коли зв'язки між подружжям та дітьми ґрунтуються на довірі – відкриття себе іншому, коли основною умовою близькості є саморозкриття. Є три основні царини, в яких емоційне спілкування замінює старі зв'язки. Ці царини зв'язують воєдино особисте життя людей – в сексуальних відносинах, відносинах батьки-діти та дружніх відносинах. Маються на увазі стосунки, засновані на емоційному спілкуванні або інтимності, на почутті теплої прив'язаності, нагородою у таких відносинах є спілкування саме по собі.

Чисті відносини – це відносини рівних, де кожна сторона має рівні права й обов'язки. У таких відносинах кожна людина поважає іншого та бажає для нього кращого. Чисті відносини засновані на спілкуванні, тому розуміння точки зору іншої людини є суттєвим. Обговорення або діалог є основою для взаємодії. Відносини найкраще функціонують, якщо люди не занадто приховують один від одного – має бути взаємна довіра. Нарешті, добрі стосунки є вільними від свавільної сили, примусу або насильства.

Коли ми застосовуємо ці принципи у якості ідеалів, ми говоримо про демократію емоцій в повсякденному житті. Демократія емоцій, на думку Е. Гідденса, настільки ж важлива для підвищення якості життя, як і суспільна демократія. Очевидно, що батьки та діти не можуть і не повинні бути рівними в усьому. В інтересах кожного батьки повинні мати владу над дітьми. Однак, вони повинні припускати принципову рівність. У демократичній родині авторитет батьків має базуватися на неявному контракті.

Діти в традиційних сім'ях не могли бути почутими та не мали права висловлювати свої емоції. Демократія емоцій дає дітям можливість відповісти батькам. Демократія емоцій не означає відсутності дисципліни чи відсутності повноважень. Вона просто прагне знайти для них іншу підставу. Подібне трапилося в публічній сфері, коли демократія почала заміщати уряд і верхівку сили. І як суспільна демократія, демократична сім'я повинна бути закріплена в стабільному, відкритому громадянському суспільстві.

Говорити про розвиток емоційної демократії не означає бути слабким щодо сімейних обов'язків. Демократія означає прийняття зобов'язань, а також прав, передбачених законом. Захист дітей має бути головною особливістю законодавства та державної політики. Батьки повинні бути юридично зобов'язані забезпечувати своїх дітей до досягнення повноліття, незалежно від того, які у них життєві умови. Шлюб більше не є економічною інституцією, але як ритуальне зобов'язання він може допомогти стабілізувати інші вразливі відносини. Гідденс Е. вважає справедливим застосовувати рівні права та обов'язки як до гетеросексуальних відносин, так і до гомосексуальних стосунків.

Тенденції, про які йшлося вище, в основному впливають на сім'ю в західних країнах. Щодо регіонів, де традиційна сім'я залишається в

основному незмінною, наприклад, у Китаї, виникає питання: чи стають зміни, що спостерігаються на Заході, все більш глобальними?

Гідденс Е. говорить, що це питання не про те, чи будуть існуючі форми традиційної сім'ї модифікованими, але про те, коли та як це відбудеться. На думку дослідника, демократія емоцій знаходиться на передовій лінії боротьби між космополітизмом та фундаменталізмом. Рівність статей та сексуальна свобода жінок, які несумісні з традиційною сім'єю, є серйозним викликом для фундаменталістських груп. Протидія рівності та свободі у сексуальних стосунках, по суті, є однією з визначальних ознак релігійного фундаменталізму по всьому світу [4].

По всьому світу багато турбуються про стан сучасної сім'ї. На думку Е. Гідденса, помилково говорити про те, що занепад традиційної сім'ї є катастрофою та стверджувати переваги традиційної сімейної форми над будь-якою іншою. На думку дослідника, більш тривожним є саме існування традиційної сім'ї у багатьох частинах світу, а не її занепад. Найважливіші сили, що сприяють становленню демократії та економічному розвитку в бідних країнах, – це рівність й освіта жінок. Щоб це стало можливим, необхідно змінити традиційну сім'ю. Рівність статей є не тільки основним принципом демократії. Вона також має відношення до щастя та самореалізації.

Багато змін, що відбуваються з сім'єю, є проблематичними та складними. Проте дослідження в США та Європі показують, що мало хто хоче повернутися до традиційних чоловічих і жіночих ролей, значно менше – до законодавчо визначеної нерівності.

Висновки. Соціальні процеси, що відбуваються у сучасних країнах, безпосередньо стосуються відносин шлюбу та сім'ї. Передовсім, змінився склад сім'ї, зменшилась її чисельність за рахунок зниження народжуваності. Сучасна сім'я переважно не розширена, а нуклеарна, складається з батьків та дитини або декількох дітей. Ще більше зміни позначилися на рольовій структурі сім'ї. Функції чоловіка та дружини стали більш симетричними, посилювався авторитет та вплив жінки, матері, послабшали авторитарні методи виховання дітей.

1950-ті роки стали перехідним етапом у розвитку сім'ї. Це був час, коли частка жінок на роботі була ще порівняно низькою; у західних суспільствах було складно, особливо жінкам, отримати розлучення без подальшого осуду суспільства. З іншого боку, жінки вже мали більше прав, ніж раніше, – майже на рівні з чоловіками, що було відображено на рівні законодавства. Сім'я перестала бути господарюючим суб'єктом, а ідея романтичної любові, як основа для шлюбу, замінила шлюб як економічну угоду [4].

У міру того як старі економічні та соціальні функції відмирають, все більшої цінності набувають експресивні функції, психологічна близькість, інтимність між членами сім'ї [3, 80]. Паралельно відбувається перехід від шлюбу за розрахунком до шлюбу за вільним вибором. Це припускає можливість розірвання шлюбу з психологічних мотивів, відповідно інститут шлюбу стає менш стійким.

Змінюється ставлення до емоцій – від подавлення до підкреслення цінності емоційної відкритості та чуттєвості. Суттєвої ваги набуло значення

сексуальності. У традиційному патріархальному шлюбі сексуальність не мала вирішального значення, у сучасному – гармонійні сексуальні стосунки є одним із показників щасливого союзу. Змінився стиль сексуальної поведінки й установок жінок і чоловіків: принцип подвійного стандарту як дискримінаційний та несправедливий вважають неприйнятним все більше представників обох статей.

Зміни, що спостерігаються із шлюбом та сім'єю у країнах Заходу, стають все більш глобальними та поступово охоплюють усі суспільства. Отож питання полягає не в тому, чи будуть модифікованими традиційні моделі сім'ї, а у формах змін. Серйозним викликом для фундаменталізму, який обстоює традиційні сімейні відносини, є емансипація жінок.

References

1. Hrytsak, Ya. (2006). Prorok u svoii Vitchyzni. Franko ta yoho spilnota [The Prophet in his Fatherland. Franco and his community (1856 –1886)]. Kiev, Ukraine: Chasopys "Krytyka", 631.
2. Hrytsak, Ya. Marriage and family. Available at: https://edx.prometheus.org.ua/courses/UCU/History001/2016_T1/courseware/80e6b81203454a4baa60cf58a79c2264/e5803374ab68445695c2623f7c477266/
3. Kon, I.S. (1990). Seksualnost i npravstvennost [Sexuality and morality]. Ethical Thought: Scientific Publicist Readings, 58-88.
4. Giddens Anthony. (1999). "Family" BBC | Reith Lectures Runway World. Washington DC.
5. Zeitlin, M. F., Kramer, E. M., Megawangi, R. (1995). "ocial Change and the Family. In Strengthening the Family: Implications for International Development, Tokyo , New York: United Nations University Press, 25–37.

МОДИФИКАЦИЯ ТРАДИЦИОННЫХ СОЦИАЛЬНЫХ СВЯЗЕЙ В СЕМЬЕ И БРАКЕ

И. Г. Сидоренко, О. И. Саурина

Аннотация. *Статья посвящена анализу изменений, сопровождающих процесс эволюции семейной жизни. Акцентировано на динамике размытия традиционных социальных связей. Выявлено, что современные брачные и семейные отношения основаны на эмоциональном общении, "чистых отношениях" (Э. Гидденс).*

Ключевые слова: *семья, традиционные социальные связи, современная семья, эмоциональное общение, отношение к детям, эмоциональная демократия*

MODIFICATION OF TRADITIONAL SOCIAL COMMUNICATIONS IN FAMILY AND WILD

I. G. Sydorenko, O. I. Saurina

Abstract. *The article is devoted to the analysis of changes that accompany the process of evolution of family life. The emphasis is on the*

dynamics of withdrawal from traditional social ties. It is revealed that modern marriage and family relationships are based on emotional communication, "pure relationships" (A. Giddens).

Keywords: family, traditional social connections, modern family, emotional communication, attitude towards children, emotional democracy

УДК 378.4

СУЧАСНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НОВОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

І. М. САВИЦЬКА, кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
E-mail: isavitskaya@gmail.com

Анотація. Досліджено радикальні зміни в системі освіти, що відбуваються як відповідь на виклики глобальних і локальних чинників сучасного соціуму. Проаналізовано зв'язок і взаємозумовленість глобальних проблем сучасності та кризи сучасної університетської освіти. Визначено, що в основі зародження ціннісно-нового розуміння університетської освіти та її ролі у становленні відкритого громадянського суспільства лежать сформовані нормативні уявлення. Університет має відповідати потребам реальних умов життя, викликам часу. Доведено, що успішне подолання кризи можливе лише на основі нової освітньої парадигми. Встановлено, що університет повинен бути гарантом і механізмом такої соціальної потреби, як стабільний, сталий розвиток суспільства.

Ключові слова: сучасний університет, модернізація, філософія освіти, університетська освіта, інновації, глобалізація, освітня парадигма

Університет – це не просто школа, а своєрідна школа. У ній необхідно не тільки викладати, професори повинні навчити студента брати участь в дослідженнях і, таким чином, досягати наукового способу мислення, що визначає його життя. Студенти повинні відповідати за самих себе, ... повинні слідувати за своїми вчителями критично. Їх навчанню властива свобода. Завдання професора – за допомогою науки транслювати істину.
К. Ясперс

Актуальність. Розбудова національної системи освіти в сучасних умовах, з урахуванням кардинальних змін у всіх сферах суспільного життя, історичних викликів ХХІ століття, вимагає критичного осмислення і